

Riikka Platonova

*Rihmat, langat ja kuteet
omin hyppysin*

Pellavan kasvatusta, muokkaus ja kehruu

Riikka Platonova

*Rihmat, langat ja kuteet omin hyppysin
Pellavan kasvatus, muokkaus ja kehruu*

© Riikka Platonova

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Nordersted, Saksa

Taitto: Simeon Platonov

ISBN: 9789523396609

Sisällys

TÄMÄN JUTUN JUURET	7
PELLAVAN KASVATUS	9
Historiaa	9
Kuitupellava	11
Pellavamaan muokkaus ja pellavan kylväminen	12
Kastelu ja kitkeminen	13
TYÖVAIHEET ENNEN PELLAVAN MUOKKAUSTA KUIDUKSI	15
Nyhtäminen ja kuivatus	15
Siemenkotien irrottaminen ja puinti	17
Liotus ja kuivatus	19
PELLAVAN MUOKKAUS	24
Loukutus	24
Lihtaus	27
Häkilöinti	30
KEHRÄÄMINEN	33
Historiaa	33
Pellavakuontalo	38
Värttinällä kehrääminen	42
Rukilla kehrääminen	44
KEHRÄÄMISEN JÄLKEEN	48
Kertaaminen	48
Vyyhteäminen ja keriminen	49
Pellavan värit ja valkaisu	51
Kirjallisuutta ja kuvalähteet	52

*Marppa Vornanen kehrää värttinällä pellavaa. Pesinniemi, Ägläjärvi, Korpiselkä.
Kuva: Tyyni Vahter 1929, Museovirasto, Kansatieteen kuvakokoelma*

Kun tulevi kehruuaika, kankahan ku'onta-aika,
käy elä kynsiä kylästä, oppia ojan takoa,
tointa toisesta talosta, pirran piitä vierahalta!
Itse langat kehräele, omin hyppysin kutehet,
langat laita lievempäiset, rihmat aina kierempäiset!
Keri kiinteä keränen, viipsinpuulle viskaele,
suvakolle suorittele, kani siitä kangaspuille!

(Kalevala 23:371-377)

TÄMÄN JUTUN JUURET

Miten saadaan aikaan rihmat, langat ja kuteet omin hyppysin? Opettelu on hidasta ja vaivalloistakin, mutta niin hauskaa, ettei sitä halua jättää kesken. Lopputulos on vaivan arvoinen.

Taito valmistaa lankaa on hyvin vanha. Ennen lähes kaikki naiset osasivat kehrätä, mutta nykyään se on aika harvinainen taito. Ihmiset saavuttavat uusia, ennen tuntemattomia taitoja ja hankkivat uutta tietoa, mutta toisaalta myös menettävät paljon siitä perinteestä, mikä on ennen ollut kaikkien ulottuvilla.

Museoiden käsityöt suorastaan tempaavat katsojan omaan, kiehtovaan maailmaansa. Ne on valmistettu työkaluilla ja menetelmillä, jotka saattavat tuntua alkeellisilta ja vanhanaikaisilta. Niissä on kuitenkin aivan erityistä käsityön eloisuutta ja lämpöä, mikä tekee yksinkertaisimmistakin tekstiileistä ja esineistä ihmeellisiä ja läheisiä. Jos verrataan keskenään käsityötä ja konetyötä, ovat sekä työ että lopputulos erilaisia ulkoisten seikkojen lisäksi myös sisällön ja arvon puolesta. Ihmisen valmistamassa tekstiilissä tai esineessä ihminen on tavalla tai toisella läsnä, mutta mitä enemmän kone on mukana, sitä kauemmas tuo läsnäolo häipyy. Työn hitaus on joskus haitta, mutta se voi olla myös etu, koska se tuo työhön muita arvoja.

Käsityön voi aloittaa ikään kuin tyhjästä: pellavan siemenet kylvetään maahan, ja niistä kasvaa kaunis kasvi, joka nyhdetään pellosta ja muokataan kuiduiksi. Kuidut kehrätään langaksi ja niistä kudotaan kangas. Työt voi yleensä tehdä monella tavalla, eivätkä tässä neuvotut työtavat ole ainoita mahdollisia tapoja. Onhan aivan luonnollista, että jokainen käsityöläinen työskentelee omalla tavallaan.

Juurien ja perinteen tunteminen vahvistaa, eheyttää ja tuottaa iloa ja rauhaa, kun taas juurettomuus on irrallisuutta, sattumanvaraisuutta, levottomuutta ja asioiden merkityksen kadottamista. Perinteinen ei välttämättä tarkoita vanhan toistamista, eikä nykyaikainen perinteen hylkäämistä. Joku voi haluta tehdä asiat aivan niin kuin ennen tehtiin, joku toinen taas haluaa toimia päinvastoin, mutta ehkä parasta on pyrkiä luomaan sellaista, mikä on juuri nyt, näissä olosuhteissa merkityksellistä, hyvää ja kaunista, käyttäen hyväksi ja pitäen ohjenuorana vanhaa ja ikivanhaa kokemusta ja viisautta, samalla avoimena mahdollisille uusille ulottuvuuksille. On tärkeää, että ne asiat, joita arvostamme, pyrimme säilyttämään elävinä, eikä vain museoituina esineinä ja asioina tai kirjatietona. Taidon ja tiedon eläminen ja säilyminen ihmisissä itsessään on paljon enemmän kuin jos taito ja tieto säilötään ihmisestä erilleen. On hienoa, jos saa oppia vanhemmiltaan, isovanhemmiltaan ja muilta ihmisiltä, joille on karttunut tietoa ja taitoa. Perinteen punainen lanka pitää löytää, säilyttää ja jatkaa eteenpäin. Saamme huomata, että perinteestä löytyy sekä vanhaa että uutta sisältöä.

Kirjailija Maila Talvio kuvasi osuvasti käsityön arvoa Kotiliesi -lehdessä vuonna 1939:

”Mutta sitä lämpöä, mikä kotiin siirtyy ihmiskädestä, ei lähde koneesta. Tuntuu kuin suorastaan ihmiskäden verenkierto olisi siirtynyt esineiksi, jotka se on valmistanut, ja sykkisi niissä. Jospa jokainen kansa ymmärtäisi hellävaroen säilyttää tietoisuudessaan tätä käsitöille ominaista arvoa. Jos se lakkaa vaikuttamasta, jäähtyy jotakin koko kansassa.” (Maila Talvio: Koti ja käsi. Kotiliesi 4/1939.)

Toivon, että tästä kirjasta on hyötyä ja iloa käsityön ja perinteen harrastajille. Vanhojen käsitöiden maailma on ehtymätön aarreaitta, ja kuka tahansa asiasta innostunut pystyy saamaan aikaan jotakin ihmeellistä, kun alkaa kokeilla juuri käsin tehtävää käsityötä. Päästäksemme työn alkuun tarvitsemme vain pari kourallista pellavan siemeniä ja pienen maatilkun!

Lämpimät kiitokset Suomen Tietokirjailijat ry:lle, joka myönsi apurahan tämän kirjan kirjoittamista varten ja Etelä-Savon Koulutus Oy:n Kädentaidot –rahastolle, joka on tukenut kirjan kirjoittamista stipendillä, sekä kaikille, jotka ovat omalla tavallaan olleet avuksi!

Talvikin päivänä 11. helmikuuta 2017 Riikka Platonova

PELLAVAN KASVATUS

Historiaa

Pellavaa on olemassa monia eri lajeja sekä luonnonvaraisina että viljeltyinä. Tässä kirjassa kerrotaan kuitupellavasta viljelykasvina, ja sen latinankielinen nimi on *Linum usitatissimum*. Sen villi muoto on ilmeisesti *Linum angustifolium*, jota kasvaa Välimeren ja Mustanmeren ympäristössä. Öljypellava on lyhyempi ja haaraisempi kuin kuitupellava, eikä siitä saada kovin hyviä kuituja.

Mesopotamiassa viljeltiin pellavaa ainakin jo 4000-luvulla ennen ajanlaskun alkua. Lähi-idän maista varsinkin Egyptistä tuli kuuluisa pellavakankaistaan, joita myytiin myös Eurooppaan. Vähitellen pellavan viljely levisi pohjoisemmaksi ja yleistyi Etelä- ja Keski-Euroopassa, myöhemmin myös Pohjois-Euroopassa. Paitsi kuidun vuoksi pellavaa viljeltiin varhaisista ajoista lähtien myös öljyä sisältävien siementen vuoksi.

Suomen kielen sana pellava on ilmeisesti varhaisempina aikoina tarkoittanut nokkosta, jota suomalais-ugrilaisetkin kansat ovat käyttäneet langan materiaalina. Nokkosessa on kuituja paljon vähemmän kuin pellavassa, ja sen käyttö jäi vähitellen syrjään, kun pellavasta tuli tärkein kuitukasvi hampun ohella.

Suomessakin pellavaa on viljelty jo kauan. Arkeologisissa kaivauksissa löytyneiden pellavansiemenjäänteiden perusteella Lounais-Suomessa on viljelty pellavaa ainakin 400 – 800-luvulta alkaen, Etelä-Hämeessä jonkin verran myöhemmin ja Karjalan kannaksella viimeistään 1100-1200-luvulla. Pellavatekstiililöytöjä on tehty vain vähän, koska tekstiilinä kasvikuidut säilyvät maaperässä huonosti, ja käytössä ollut polttohautausperinne on tuhonnut tehokkaasti haudoissa olleita kankaita ja muita tavaroita. Varhaisista tekstiililöydöistä on myös usein vaikea erottaa pellava- ja nokkoskuitua toisistaan. Osa tekstiileistä on voitu tuoda Suomeen ulkomailtakin. Kangaslöytöjen puuttuminen, vähäisyys ja epäselvyys ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö pellavasta olisi voitu kehrätä lankaa ja kutoa siitä kangasta hyvinkin kauan sitten, koska sen viljelystä on selviä merkkejä.

Ensimmäinen kirjallinen tieto pellavan viljelystä Suomessa on vuodelta 1369. Turun piispa vaati silloin kirjeessään kymmenyksiä talonpojilta, ja osa kymmenyksistä piti maksaa pellavana. Ainakin 1500-luvulta lähtien pellavaa viljeltiin monin paikoin sekä omiksi tarpeiksi että verojen maksuun ja myyntiin. Turussa ja Viipurissa kaupattavat pellavapalttinat olivat jo tuolloin kuuluisia, ja myös muihin kaupunkeihin myytiin maaseudulta pellavaa. Pellavaa voitiin myydä kuituina, lankoina ja kankaina sekä muina valmiina tuotteina.

Kankaankudonnan lisäksi pellavalankaa käytettiin myös esimerkiksi sukkien neulomiseen. Naantalin luostarin nunnat neuloivat todennäköisesti 1500-luvulta alkaen, ja opettivat taidon muillekin kaupunkilaisille, ja taito levisi edelleen. Sekä pellava- että villasukkia myytiin Naantalista Suomen lisäksi ulkomaillekin.

1700-luvulla myös valtio pyrki edistämään pellavan kasvatusta Suomessa. Erityisesti Häme ja Savo olivat tunnettuja pellavan viljelyksestä, ja Hämeeseen muodostui pellavanviljelykeskuksia. Ensimmäinen pellavatehdas perustettiin Tampereelle vuonna 1856, ja sen ansiosta Hämeen pellavan viljely jatkui pitkään elinvoimaisena. Puuvillalankojen myötä jo 1800-luvulla viljely alkoi kuitenkin vähentyä. Laajamittainen pellavan viljely loppui vähitellen lähes kokonaan, kun pellavatehdas alkoi käyttää pelkästään tuontipellavaa. Kotitaloudet jatkoivat omiksi tarpeikseen pellavan viljelyä, muokkausta ja kehruuta ainakin 1940-luvulle asti. Sota-aikana 1940-luvulla oli monien muiden tuotteiden lisäksi pulaa myös ostetusta tekstiilimateriaalista, ja monet ryhtyivätkin viljelemään pellavaa kotitarpeikseen. Kotiliesi-lehdessä neuvottiin kylvämään jopa öljypellavaa, jos ei saatavilla ollut kuitupellavan siemeniä. Sotien jälkeen tehdasvalmisteisten lankojen ja kankaiden saanti helpottui vähitellen, ja kotien pellavaperinne loppui lähes täysin.

*Sinikukkaista pellavaa
Mikkelissä v. 2012. RP*

Käsin valmistetuissa käsityöissä on aivan erityistä lämpöä, jota ei pysty tuottamaan koneella mitenkään. Juuri siksi kannattaa joskus käyttää aikaa käsityön valmistamiseen alusta asti käsin tai yksinkertaisin käsityövälinein, ilman konetekniikkaa.

Kirja ”Rihmat, langat ja kuteet omin hyppysin” opastaa, kuinka saadaan aikaan pellavatekstiiliaineekset, alkaen pellavan siemenen kylvöstä, lopputuloksena valmiit lankavyyhdyt.

Käytännön neuvojen lisäksi kirjassa on runsaasti aiheeseen liittyvää kansatieteellistä taustatietoa.

